جوانی له‌ هونه‌ر و ئه‌ده‌بدا

كه‌ریم شاره‌زا

جوانی چییه‌؟

جـــــوانی دیارده‌یه‌كــــه‌ چه‌مك و واتایه‌كی دیار و سنووورداری نییــه‌ و ناتوانین نموونه‌یه‌كی تایبـه‌تی، یان وێنه‌یه‌كی سه‌ربه‌خۆی بۆ ده‌ستنیشـان بكه‌ین و بڵێین: «هه‌ر شتێك، یان كردارێك، یان خووڕه‌وشتێك جێی له‌ناو قـالب و چوارچێوه‌ی ئه‌و نموونه‌یه‌دا ببێـتـه‌وه‌ پێی بڵێین جوان و ئه‌گه‌ر جێشی نه‌بووه‌وه‌ ئه‌وه‌ به‌ ناشیرین و نافره‌جای بده‌ینه‌ قه‌ڵه‌م، به‌ڵكو جوانی زاده‌ی جۆره‌ هه‌ست و ســۆزێكی تایبــه‌تی ئاده‌مـــیــزاده‌ و ئه‌و ســۆزه‌ش له‌ كه‌سێكه‌وه‌ بۆ كه‌سێكی تر ده‌گۆڕێ، واته‌: هه‌ر كه‌سه‌ جـۆره‌ پێـوانه‌یه‌كی تایبــه‌تی خـۆی هه‌یه‌ بۆ دیاریكردنی نموونه‌ی ئه‌و جوانییه‌.

هه‌ندێ له‌ نووسه‌ره‌ جیهانییه‌كانی وه‌ك مه‌كسیم گۆركی له‌ باره‌ی جوانییه‌وه‌ به‌م جۆره‌ دواون و گوتوویانه‌: «جوانی شتێكه‌ ئاده‌میزاد له‌ قووڵایی بیرو ئه‌ندێشه‌ی خۆیدا دروستی ده‌كات» (١) واته‌ «جوانی شتێك نییه‌ سروشت بۆ ئاده‌میزادی بخوڵقێنێ، به‌ڵكو ئاده‌میزاد خۆی پێوانه‌ی جوانی شته‌كان له‌ بیروهۆش و هه‌ستی خۆیدا ده‌خوڵقێنێ».

بۆیه‌ ئه‌و كه‌سه‌ی لێ ڕاهاتووه‌ ئافره‌تی پێست سپی و چاوڕه‌ش، یان شـــینی لێـــو ســـووری تۆخی به‌ژن و باڵا كه‌ڵه‌گه‌تی لا جوان بێ، ئه‌وه‌ هه‌ر كاتێك كه‌ چاوی به‌ ئافره‌تێكی ئاوا كه‌وت كه‌ ئه‌و نیشانه‌ و مه‌رجانه‌ی تێدا هاتبێــتـه‌ دی، یه‌كسه‌ر به‌ جوانی دێته‌ به‌رچاو، كه‌چی هه‌مان ئافره‌ت له‌به‌رچاوی یه‌كێكی قوله‌ڕه‌ش جوان نابێ،

چونکە ئەمەیان چاوی لەجوانی ئافرەتی ڕەش ڕاهاتووە و ئەو جوانییەی لە ئافرەتە ڕەشەکەدا دەیبینێ لە ئافرەتە سپییەکەدا نایبینێ، کەچی هەردووکیشیان مەبەستیان هەر جوانی و جوانی ویستنە(٢).

یان ئەگەر کۆمەڵێک کەس بچنە ناو باخێکەوە، دڵنیاین کە هەموویان پێوانەی دەستنیشانکردنی جوانترین شتی ناو ئەو باخەیان وەکو یەک نییە، هەندێکیان گوڵەکانی بە جوانترین شت دەزانن و هەندێکیشیان پەپوولەی سەرگوڵەکانی و هەندێکی دیکەشیان بولبولی سەرچڵانی. هەیە گوڵی وردیلە و هەیە گوڵی سوور و هەیە گوڵی زەرد و هەیشە گوڵی سپی باخەکەی لەلاجوانە، واتە: لە هەڵبژاردنی جوانی لە سروشتدا هەر کەسە پێوانە و بۆچوونێکی تایبەتی خۆی هەیە.

جوانی لە هونەر و ئەدەبدا

جوانی لە مەیدانی هونەر و ئەدەبدا لەچوارچێوەی شتی باو دەردەچێ و دەچێتە دنیای داهێنان و خوڵقاندن و هیچ یاسا و خاسیەتێکی دیاری کراو و ڕێوڕەسمێک نین کە کاری هونەری بە پێی ئەوانە دابهێنرێن، بەڵکو ئەو دەستوور و یاسایانە خۆیان لە ئەزموونە هونەرییەکەوە وەردەگیرێن(٣). واتە: هونەرمەند خۆی بە بەهرەی هونەری و ڕۆشنبیریی تایبەتی خۆی، جوانی لەناو ئەزموونەکەیدا دەخوڵقێنێ و پێشکەش بە خەڵکە هونەر دۆستەکەی دەکات.

ئەو جوانییەی کە هونەرمەندی شێوەکار لە تابلۆیەکی هونەریدا، یان لە داتاشینی بەردی ڕەقدا دەیخوڵقێنێ هەمان جوانییە کە ڕۆماننووس و شاعیر و چیرۆکنووس لە بەرهەمە ئەدەبییەکانیاندا دەیخوڵقێنن و دەبێ ئەو ڕاستییەش بزانین کە جوانی بیروبۆچوونێک نییە بوونی لەدەرەوەی کاری هونەری و ئەدەبی هەبێت، یان ئایدیایەک بێت لە ئاسمانەوە بێتە خوار کە دەبێ شوێن پێی هەڵبگیرێت و بە تەواوی پەیڕەو بکرێت، بەڵکو ئەو جوانییە بەهۆی کارە هونەرییەکەوە دەخوڵقێ و بەهۆی داهێنانی هونەرمەندەکەوە ڕوخسارەکانی ئاشکرا دەبن(٤).

جوانی لە شیعردا

لەسەرەتاوە ئادەمیزادی هوشیار لەو ڕاستییە گەیشتووە: «کە هەموو وتەیەک، یان بیرکردنەوەیەک ئەدەبیات نین، بەڵکو ئەدەبیات بەگشتی و شیعر بەتایبەتی بەخاسیەتێکی سەرەکی لەوتەی ئاسایی جیا دەکرێتەوە ئەویش نرخ و بەها جوانییەکەیەتی، ئەمەش لە خاسیەتەکانی شێوەی دەربڕینی ئەدەبییەوە سەرهەڵدەدات(٥). لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە جوانی خاسیەتێکی سەرەکی شیعرە و بابزانین سەرچاوەی ئەو جوانییەی لەچییەوە دێ؟

سەرچاوەی خوڵقاندنی ئەو جوانییەی ئەدەب و شیعر و دەستنیشانکردنی بەپێی قۆناغ و ڕێبازی ئەدەبی دەگۆڕێ. لەو کاتەی کە شاعیری کلاسیکی سەرچاوەی خوڵقاندنی هەموو جوانی ڕاستییەکی بۆ ئەقڵ و مێشک دەبردەوە، دەبینین شاعیری ڕۆمانسی، جوانی لە شیعردا لە سۆزی دڵ دەخوڵقێنێ. لەوکاتەی کە ڕەخنەگری شیعری کلاسیکی دەیگوت: «هیچ شتێک لەڕاستیی جوانتر نییە، دەبینین (ئەلفرێد دی مۆسێ) (١٨١٠-١٨٥٧)ی شاعیری ڕۆمانسی فەرەنسا دەیگوت: «هەموو ڕاستییەک جوانییە و هیچ جوانییەکیش بەبێ ڕاستی نابێ»(٦).

بۆ بەرپەچدانەوەی ئەم ڕاو بۆچوونەی (دی مۆسێ) دەڵێین مەرج نییە هەموو ڕاستییەک جوان بێ و هەموو ناڕاستییەکیش ناشیرین بێ. بۆ نموونە: کاتێک کە دەڵێین: «ئەنجامی لێکدانی دوو و دوو دەکاتە چوار، دەبینین ئەمە ڕاستییەکی زانستییە، کەچی مەرج نییە جوان بێت و لەوانەشە هەندێ جار لەناو درۆ و ناڕاستیدا جوانیمان چنگ بکەوێ و لەم بارەیەوە ڕەخنەگری ناوداری عەرەب (ئیبن ئەلڕەشیق) لە کتێبی (العمدة)دا گوتوویەتی: «یەکێک لە چاکەکانی شیعر ئەوەیە کە ئەو درۆیەی لای هەموو کەسێک ناشیرینە، زۆرجار لە شیعردا جوان خۆی دەنوێنێ!(٧)».

کەواتە جوانی خوڵقاندن لە شیعردا بە بەهرەی شاعیرەوە بەندە لەو خوڵقاندنەدا، لە وردبوونەوەش لەهۆنراوە بەرزەکانی شاعیرانی کورد، چاومان بە هەموو جۆرە نموونەیەک دەکەوێ، مەرج نییە شاعیر هەر لە بابەتی جوان ئەو جوانییە بخوڵقێنێ، بەڵکو زۆرجار لە بابەت و وشەی قێزەونی وەک (مێش) ئەو جوانییە

دەخولقێنێ هەروەک (حەمدی ساحێبقران) لە هۆنراوەیەکی فەلسەفە ئامێزیدا کردوویەتی و ئەوەمان بۆ دەردەبڕێ کە نرخ و بەهای شت لە بازاڕی زەمانە بەپێی جێگا دەگۆڕێ لەو دەمەی کە (مێش)ی پیسی نەگریس چەندە خراپ و زیان بەخشە، بەڵام کە چوو لەسەر ڕووی کچێکی جوان (نیگارێک) نیشتەوە گەلێک جوان و بەهاردار دەبێ، چونکە لەو کەسەی وابێ کە سەیری دەکات خاڵێکی ڕەش و جوانە لەسەر گۆنای سپی ئەو نیگارە نازدارە و لە دێرە شیعرێکی هۆنراوەکەیدا دەڵێ:

بازاڕی دەهرە قیمەتی ئەشیا بەجێگەیە،
مێشێ گەیشتە ڕووی نیگارێ لەخاڵ ئەچێ

جاری وایش بووە شاعیر لە خەوش و شتی دزێو مانای جوانی خولقاندووە، چونکە خۆشەویستییەکەی بۆ یارە نازدارەکەی خەوشەکانیشی لەلا جوان کردووە هەروەکو (نالی) لە وەسفی حەبیبەدا گوتوویەتی و (خێل) و (قیچی)یەکەی لەلا بووەتە جوانکاری و مایەی پێداهەڵدانی هەروەک دەڵێ:

پێم دەڵێن: مەحبووبە خێل و قیچە مەیلی شەڕ دەکا
خێل و قیچە یا تەرازووی نازی نەختی سەردەکا

بۆچوونی شاعیر لە مەسەلەی (خێل و قیچی)ی یارەکەی بۆچوونێکی تایبەتە بەخۆی و هەڵدەستێ ئەو (خیلی)یەی دەکات بە ئامانجی سەرکردنی تەرازووی نازی ئەو خۆشەویستەی و بەهێزی هونەری داڕشتنی شیعرەکەی خەوشی چاوەکەیان لەبیر دەباتەوەو وامان لێ دەکات سەرنجی خۆمان بدەینە ئەو بایەخە ئێستێتیکاییە کاریگەرەی شاعیر لەو بۆچوون و شیکردنەوە وردەو دیمەنە هونەرییانەی شاعیری داهێنەرمان و ئەوساش دەشێ لەگەڵ شاعیردا بگەینە ئەو قەناعەتەی کە خێلی و قیچی چاوی یارەکەی سیفەتێکە لە سیفەتە جوانەکانی نەک خەوش و دزێوی و ناشیرینی!! چونکە شاعیری بەهرەدار واقیع وەکو خۆی داناڕێژێنەوە، بەڵکو سەرلەنوێ دروستی دەکاتەوە و هەڵوێستی دەروونی و بیرو هەست و سۆزی خۆی تێکەڵ دەکات، بەمەش نموونەی جوانی ئەو واقیعە بەجۆرێکی ناسکتر و دڵگیرتر دادەڕێژێتەوە.

هەندێ جاریش شاعیر لە هووشەکاریی و درۆوە جوانی دروست دەکات، ئەو درۆ و هووشەکارییەی لەلای مرۆڤ بێ نرخن و گوێیان پێ نادرێ کەچی لە شیعردا زۆرجار دەبنە مایەی جوانی هونەرەکە، بۆ نموونە مستەفا بەگی کوردی (١٨١٢- ١٨٥٠) لە دێرە شیعرێکیدا گوتوویەتی:

گەردنی (کوردی) لەکێوی بێستوون مەحکەمترە
چونکە سەد ساڵە لەژێر باری غەمایە و نانەوێ

شاعیر کە دەڵێ: گەردنم لەکێوی بیستوون مەحکەمترە، ئەمە هووشەکارییەکی گەورە و پێ لێهەڵبڕینێکی زۆرە، چونکە شاعیر گەردنی خۆی لە چیای بیستوون قایمتر داناوە کە چۆن خۆی لەبەر کۆڵنگی فەرهادی ئاشقی شیرین ڕاگرتووە و لەلایەکی تریشەوە دەڵێ: سەد ساڵە خۆی لەبەر باری غەم ڕاگرتووە. کەچی خۆی ٣٨ ساڵ ژیاوە و ئەمەش هووشەکارییەکی ترە و گەلێک لەڕاستییەوە دوورە، ئەو ڕاستییەی کە جاران دەیان گوت:

«جوانی ڕەنگدانەوەی ڕاستییە» بەتایبەتی لە هونەر و ئەدەبدا کەچی ئەو هووشەکاری و ناڕاستییە لە شیعرێکی وا ناسکیدا دەبینین بەهونەرێکی جوانی وەردەگرین.

زۆر جاری وایش دەبێ شاعیر لە بابەت و کەرەستەی جوان، جوانییەکی تازە دەخولقێنێ، چونکە ئەو شاعیرەی بتوانێت لەبابەت و کەرەستەی ناشیرین و دزێو و کەم بایەخ شیعری بەهێز و پتەو دابڕێژێ، ئەوە گەلێک ئاسانترە لەلای کە لە کەرەستەی گەش و بابەتی جوان و هەست بزوێن شیعری جوان بخولقێنێ. ئەگەر بمانەوێ چەند نموونەیەک لەو وشە و کەرەستە گەش و گوڵانە دەسنیشان بکەین کە دەبنە سەرچاوەی دروستبوونی شیعری جوان دوای کارلێکردنیان لەگەڵ بەهرە و هەست و سۆز و بیرو ئەندێشەی شاعیری داهێنەر، ئەوە دەتوانین ئەم جۆرە وشە و نموونانە بخەینە ڕوو:

[کچ، خونچە، گوڵ، گوڵزار، باخ، چڵ، بولبول، لالە، پەروانە، پەپوولە، هەنگ، بەهار، خۆر، مانگ، تریفە، ئەستێرە، ژیان، دڵ، خۆشەویستی، پاکی، ناسکی...تاد] ئەمانە هەموویان وشە و کەرەستەی جوانن، بەڵام دەبێ ئەو ڕاستییەش بڵێین، کەرستە جوانی و ناسکی مەرجی سەرەکی خولقاندنی هونەری جوان نین، بەڵکو وەستایی و هونەرمەندیی شاعیر دەتوانن ئەو جوانییە بەجۆرێکی یەکجار گەش و بایەخدار لە

بەرهەمەکەیدا بنوێنن. هەندێ لە شاعیرە گەورەکان دەڵێن: دەتوانرێ باشترین بابەتی شیعری جوان لەسەر ئافرەت و خۆشەویستی بنووسرێ. هەندێکیش لەوە زیاتر دەڕۆن و تەنیا ئافرەت دەکەن بەسەرچاوەی سرووشی شیعری جوان لە لای شاعیر، چونکە ئافرەت سەرچاوەی جوانی و خۆشەویستییە و تەنانەت شاعیرێکی ئەمەریکی وەک (ئەدگار ئالان پۆ) (١٨٠٩- ١٩٤٩) گوتوویەتی: «بێ گومان مردنی ئافرەتێکی جوان باشترین بابەتە بۆ شیعر نووسین، بۆیە خۆی هۆنراوەیەکی نایابی بەناوونیشانی: «بۆ ئافرەتێک لە بەهەشتدا» داناوە، لە ئافرەتیکی جوان و نازدار دەدوێ کە حەزی لێ کردووە و بەناکامی سەری ناوەتەوە(٨)».

ڕاستە ئافرەت بابەتێکی بەهێزە بۆ شیعر لەسەر دانان بە مەرجێ ئەو ئافرەتە پێوەندیی عیشق و دڵداری لەگەڵ شاعیردا بووبێ، تاکو جوانی و سۆزی خۆشەویستییەکەیان بەچاکی لەناو شیعرەکەدا ڕەنگ بدەنەوە.

ئێمە کاتێک لەشیعری شاعیرانی کورد ورد دەبینەوە هەست دەکەین گەلێک نموونەی ناسکیان لەم جۆرە شیعرانە لەخۆ گرتووە وەک هۆنراوەکەی (گلکۆی تازەی لەیل)ی ئەحمەد بەگی کۆماسی و شینی (عەنبەر خاتوون)ی مەولەوی و گەلێ نموونەی تر و دیسان شاعیرانی کورد زۆرترین شیعریان لەسەر جوانی ئافرەت و خۆشەویستی ئافرەت داناوە و زۆربەیان بەشیعری نەمر دەدرێنە قەڵەم، چونکە کەوتوونەتە دەرەوەی بازنەی کات و شوێن و گۆڕانکاری زەمانە کاریان تێ ناکات و لە ڕووەتیان ناخات.

هەر لەبواری جوانی شیعردا شاعیرانی کورد جوانترین شیعریان لەسەر (پەپوولە و گوڵ) و (بولبول و غونچەی گوڵ) و (پەروانە و لالە) داناوە بە نموونەی ئاشقی پاک و دڵسۆزیان داناون. باخ و گوڵزار کراون بەنموونەی بەهەشتی سەر زەمین و بەهار بووە بە ڕەمزی لاوێتی و پایز بە ڕەمزی پیری و بەسەرچوونی تەمەن، تەنانەت ڕەنگیش حسێبی خۆی بۆ کراوە، ڕەنگی سپی ڕەمزی پاکیەتی و ڕەنگی ئاڵ، یان سوور نیشانەی ئاسۆگەشی و گەیشتنە ئاواتە و ڕەنگی سەوز نیشانەی نوێی و هیوایە... تاد.

کە دێینە سەر کەرەستەی جوانی شیعری هاوچەرخمان، دەبینین جگە لەو کەرەستانەی کە لەکۆنەوە وەک نموونەی جوانی بەکارهاتوون و لەکەڵک ناکەون وەک [عیشق، کچ، خۆشەویستی، گوڵ، بولبول، پاکی، پەپوولە...تاد] گەلێک کەرەستەی جوان و ناسکی تری شیعریی گەش و گۆڵ هاتوونەتە مەیدانی شیعری نوێ و هۆنراوەی تازەیان لێ دەخولڤێنرێ وەک ئازادی، یەکسانی، سەربەستی، سەربەخۆیی، خەبات، یەکێتی، تێکۆشان، سەرکەوتن، ئاشتی، ئاسایش و گەلێک وشە و زاراوەی دیکە.

بەڵام دەبێ ئەم ڕاستییە بڵێین، هەر کەرەستەی جوان بەس نییە بۆ هۆنینەوەی شیعری جوان، بەڵکو بەهرەی شاعیر و هونەرمەندییەکەی لەو داهێنانەدا دەوری خۆیان دەبینن.

بۆ نموونە: (گۆران) لە هۆنراوەکەی (گەشت لە هەورامان) لە وەسفی سروشت لەدەمی بەیانیدا ئەم دوو دێرە شیعرەی لە کەرەستەی جوانی وەک (مانگ) (شەو)، (قاسپە قاسپ)، (کەو)، (ئەستێرە)، (قەترەی ئەمەل)، (بەفر)، (سەرکەڵ) دەخولڤێنێ و کەرەستەکان جوانتر دەکات و سروشتێکی خۆش بەگوێگر و خوێنەری شیعرەکان دەگەیەنێ:

مانگی بەجێماو لە سەفەری شەو
زەردە لەترسی قاسپە قاسپی کەو
ئەستێرەی مەغریب وەک قەترەی ئەمەل،
کزکز ئەتکێتە ناو بەفری سەر کەل!

شاعیری نوێکارمان چوارچێوەی قاڵبی شیعری کۆن و جۆری دەربڕینی شاعیرەکانی پێش خۆی دەشکێنێ و ناچێ مانگ وەک نموونەی بەرزیی و جوانی و ڕووناکی لە شیعرەکەیدا بەکاربێنێ، بەڵکو بەدەربڕینێکی نوێی گەلێک دوور لە قاڵبی شیعری کۆن و چەمکەکەی لە شیعرەکەی خۆیدا بەکاردێنێ و دەیکات بە ڕێبواری بەجێماوی گەشتی شەوگاری زەرد هەڵگەڕاو لەترسی قاسپەقاسپی کەوی سەرچیاکان. دەفەرموو با بزانین کێی دیکە بەر لەگۆران ئەم جۆرە دەربڕینە نوێیەی لە شیعردا بەکارهێنابێ؟

وشە و کەرستەکانی شیعری گۆران وەک گیانلەرێکی هوشیار هەستیان هەیە و لەم نموونەیەدا مانگ ترساوە و ڕەنگی هەڵگەڕاوە وەک ئادەمیزادێک ڕەفتار دەکات و لەم نموونەیەی خوارەوەشی وشەکانی چاو هەڵدێنن و پێدەکەنن هەروەک دەڵێ:

وەنەوشەی بن درک خزاو
چاوی ڕەشی کردەوە، دی
نێرگەجار بە هەزار چاو
پێئەکەنێ: زەرد و سپی!!

گۆران لە هۆنراوەیەکیدا بەناوی [بۆ گەورەیەکی شیعر دۆست] پتر گیان و جووڵەی جوانی بە بەر شیعردا دێنێ و دەیەوێ شیعر گەشە بکات و پێ بکەنێ و زەردەخەنە بدات بە ژیانی ئادەمیزاد و وەک ئەستێرە درەوشاوە و ڕوون و ناخی دەروونی مرۆڤ دەربخات و بنوێنێ و لەوەش زیاتری دەوێ و گەرەکیەتی شیعر گیانی بە بەردا بێت و بژیت و بجووڵێتەوە و زمانی هەبێ و لەحاڵی دڵان بزانێ و دەڵێ:

شیعری جوانت دەوێ شیعری جوان،
شیعرێک گەشە و زەردەخەنە با بە ژیان
شیعرێک چەشنی ئەستێرە بجریوێنێ
ڕوون بێ، ناخی دەریای دەروون بنوێنێ
شیعرێ گیانی تیابێ و بژی و ببزوێ
زوبانی دڵ بزانێ و باش پێی بدوێ!

لەو کاتەی کە شیعر لەلای شاعیری کۆن وەک کەلوپەل لەدەست شاعیر هەڵگێڕ و وەرگێڕی پێ دەکرا و بێ گیان بوو، دەبینین لەلای گۆران و شاعیرە نوێکارەکان وشە و دەربڕینەکانی گیانیان بەبەردادێ و دەژین و دەبزوون و لەحاڵی دڵان دەگەن و ئەم جۆرە شیعرانەش نموونەی شیعری جوانی نەتەوەکەمانن.

سەرچاوە:

١- کەمال میراودەلی، فەلسەفەی جوانی و هونەر، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی ١٩٧٩.

٢- نجیب العقیقی، من الأدب المقارن، ج(١)، القاهرة ١٩٧٥.

٣- کەمال میراودەلی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٧.

٤- هەمان سەرچاوە، ل١٤.

٥- د. محمد مندور، الأدب و مذاهبه، ط٢، القاهرة ١٩٥٧.

٦- د. محمد غنیمي هلال، الأدب المقارن، ط٥، بیروت ١٩٧٥.

٧- نجیب العقیقي، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣.

٨- د. إحسان عباس، فن الشعر، بیروت، ١٩٥٩.